

12

ΓΛΩΣΣΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Figura in Praesentia

Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή

Θανάση Νάκα

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κώστας Ντίνας

Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Βιβλιογραφική παραπομπή:

Κώστας Ντίνας (επιμ.). 2018. *Figura in Praesentia* - Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή Θανάση Νάκα. Εκδόσεις Πατάκη

Figura in Praesentia

Μελέτες αφιερωμένες στον καθηγητή

Θανάση Νάκα

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κώστας Ντίνας

Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδειάς του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Το παρόν βιβλίο εκδόθηκε με δαπάνες και εποπτεία των συντελεστών του και η Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ έχει αναλάβει, κατόπιν συμφωνίας, τη διακίνηση και διάθεσή του.

Εκδόσεις Πατάκη – Θεωρητικές επιστήμες/Γλωσσολογία
Σειρά: Γλωσσολογική Βιβλιοθήκη
Διεύθυνση σειράς: Θανάσης Νάκας

Copyright © 2018: Θανάσης Νάκας,
Τηλ.: 210 9521 366 – Email: anakas@primedu.uoa.gr

Πρώτη έκδοση: Αθήνα, Μάιος 2018

Εκδοτική Παραγωγή: **ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ** ΑΒΕΕ

ISBN 978-960-16-7988-4

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΛΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος του επιμελητή	vi
Βιογραφικό σημείωμα – Εργογραφία Θανάση Νάκα	xi
<i>Αργύρης Αρχάκης – Άννα Φτερνιάτη – Ανθίπη Δούκα</i> Αναλύοντας κριτικά την ειδησεογραφική αξιολόγηση στον ημερήσιο τύπο	1
<i>Ιωάννης Γαλαντόμος</i> Η θεώρηση του μεταφορικού τρόπου έκφρασης στο πλαίσιο της Γνωστικής Γλωσσολογίας.....	30
<i>Μαρία Γκασούκα</i> Γλώσσα και φύλο: απόπειρες υπέρβασης του γλωσσικού σεξισμού.....	46
<i>Ελένη Γρίβα – Κώστας Ντίνας</i> Στρατηγικές κατανόησης και παραγωγής γραπτού λόγου.....	57
<i>Μαρία Καμηλάκη – Γιώργος Μαρκόπουλος</i> Γλωσσικές αναπαραστάσεις της πολιτικής ταυτότητας	74
<i>Penelope Kambakis Vougiouklis</i> Mathematical models in language learning	93
<i>Αφροδίτη Καποθανάση – Ευγενία Μαγουλά</i> «Φοιτώ στο πανεπιστήμιο κι όλοι με λένε ‘φυτό’»: η αντίληψη του φαινομένου της ομοηχίας από φοιτητές.....	105
<i>Χρυσή Καρατσινίδου</i> «Ο Μεγάλος Χρόνος» και «Η φυλακή της γλώσσας».....	127
<i>Γραμματική Κάρλα</i> Η αυτο-σκηνοθέτηση του ρήτορα στους αυτοκρατορικούς λόγους	134

<i>Γεωργία Κατσούδα</i>	
Ετυμολογική επανεξέταση προβληματικών περιπτώσεων	151
<i>Γεωργία Κατσούδα – Θανάσης Νάκας</i>	
Σύμφυση και επανετυμολόγηση: νεολογισμών συνέχεια.....	167
<i>Γιώργος Κοτζόγλου</i>	
Για τον υποτακτικό σύνδεσμο και	197
<i>Δημήτρης Κουτσογιάννης – Ιωάννα Χατζηκυριακού</i>	
Από τη διδασκαλία της γραμματικής στο παλίμψηστο της διδακτικής πραγματικότητας.....	213
<i>Σταματία Κουτσουλέλου</i>	
«Αρχικά... στη συνέχεια... επίσης... τέλος»	236
<i>Peter Mackridge</i>	
Γλωσσικά αδιέξοδα σε φαναριώτικα κείμενα του 18 ^{ου} αιώνα.....	254
<i>Κωνσταντίνος Μαλαφάντης</i>	
Το «παιδαγωγικό μυθιστόρημα» και η εισδοχή του στη νεοελληνική λογοτεχνική παράδοση	266
<i>Μιχάλης Μερακλής</i>	
Η Αισθητική και η γλώσσα μας σήμερα.....	285
<i>Γεώργιος Μπαμπινιώτης</i>	
Ο γλωσσικός και μεταγλωσσικός Κώστας Μόντης.....	295
<i>Σταμάτης Μπουσές</i>	
Figurae paradoxorum	316
<i>Θεόδωρος Νημάς</i>	
Τουρκικές λέξεις στον προφορικό λόγο των κατοίκων της περιοχής Χασίων Τρικάλων	337
<i>Κ. Ντίνας – Α. Στάμου – Ε. Γρίβα – Κ. Μαρωνίτη</i>	
Τα παιδιά ‘διαβάζουν’ κριτικά τον λόγο της μαζικής κουλτούρας	368
<i>Μαρία Παπαδοπούλου – Ευγενία Παγκουρέλια</i>	
Η Ρητορική στην εκπαιδευτική πράξη: η επιχειρηματολογία στην ελληνική διαχρονία της.....	388

<i>Περικλής Πολίτης</i>	
«Τη σκότωσα, γιατί την αγαπούσα»:	
ρεπορτάζ εγκλημάτων πάθους στην ελληνική τηλεόραση	405
<i>Θεοδόσης Πολαρινός</i>	
Δύο ανέκδοτες ποιητικές συνθέσεις του Γεωργίου Μαρτινέλη	428
<i>Angela Ralli</i>	
mata- and -orulo : two cases of Greek affixoids.....	449
<i>Μαρίνα Ροδοσθένους - Μπαλάφα</i>	
Θανάσης Βαλτινός, ο επιδέξια ανατρεπτικός χρήστης	
του λόγου και των ειδών του	465
<i>Τριανταφυλλιά Σαραφίδου</i>	
Η ανάλυση του λόγου της <i>Θείας Λειτουργίας</i>	
του Ιωάννου του Χρυσοστόμου	485
<i>Σωκράτης Σκαρτσής</i>	
Η εικονιστική φύση της γλώσσας.....	502
<i>Μανώλης Στεργιούλης</i>	
Οι επιδράσεις της ιδεολογίας του Περικλή στον Ισοκράτη.....	510
<i>Χαράλαμπος Στεργιούλης</i>	
Figurae per transmutationem.....	526
<i>Σωτηρία Τριαντάρη</i>	
Η ηθική του ρήτορα στον Αριστοτέλη	
και η επικοινωνιακή της διάσταση	547
<i>Νικολέττα Τσιτσανούδη - Μαλλίδη</i>	
Νεολογισμοί της δημόσιας σφαίρας.....	564
<i>Γεώργιος Τσουκνίδας</i>	
Όψεις σχηματικού λόγου σε υμνογραφικά κείμενα	
και στα Διονυσιακά του Νόννου	581
<i>Αναστασία Χριστοφίδου</i>	
Κειμενικά είδη και τρόποι λόγου:	
μια συνολική κειμενογλωσσολογική πρόταση.....	604
<i>Γιούλη Χρονοπούλου</i>	
Έντεχνες και άτεχνες πίστεις στον Ιππόλυτο του Ευριπίδη	625

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΟΥ*

Κειμενικά είδη και τρόποι λόγου: μια συνολική κειμενογλωσσολογική πρόταση

Abstract

This paper presents a multidimensional and multi-level proposal for the approach and definition of the notion of genre (scheme) as opposed, and in relation to the notion of discourse modes and text types. For this purpose, a concise view of the evolution of discourse analysis is offered, targeted at main text-linguistic issues like intertextuality, text vs. discourse controversy etc. The paper ends with pedagogical considerations.

Keywords

Genre, text type, schemes, narration/description, education.

Παρουσίαση προηγούμενης έρευνας

Οι περισσότεροι μελετητές θα συμφωνούσαν ότι το έργο του Propp (1928) για την ‘μορφολογία’ του παραμυθιού, στην οποία πρότεινε μια γραμματική των μορφών που μπορεί να πάρει ένα παραμύθι ή μια λαογραφική αφήγηση, αποτέλεσε βασική απαρχή για τη νεότερη εξέλιξη της κειμενογλωσσολογίας, και ειδικότερα των κειμενικών ειδών (εφεξής ΚΕ), αν και προϋπήρξαν και άλλες προσπάθειες, όπως του Malinowski (1923), στο πλαίσιο ανθρωπολογικών αναζητήσεων, και του Jespersen (1921 · βλ. Paltridge, 1997, 5 και 9)¹.

* Δ.φ., Διευθύντρια του Κέντρου Ερέυνης Επιστημονικών Όρων και Νεολογισμών της Ακαδημίας Αθηνών / christo@academyofathens.gr.

¹ Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, φυσικά, ότι από την αρχαιότητα υπήρξε ενασχόληση με θεωρίες κειμένου/λόγου σε αναλύσεις κυρίως ρητορικών λόγων, όπως αυτές του Αριστοτέλη (*Τέχνη Ρητορική*) και του Quintilianus (*Instituto Oratoria*). Ο Νάκας, μάλιστα, στο έργο του ασχολείται με υπο-

Συγκεκριμένα, όμως, για τα ΚΕ (genres) μίλησε, πολύ νωρίς ο Bakhtin (1936/1986), κυρίως στο πρωτοπόρο άρθρο του *The Problem of Speech Genres*. Ο Bakhtin, ξεπερνώντας την ενασχόληση με τα λογοτεχνικά είδη, ανέδειξε πολύ νωρίς τη κοινωνική και γλωσσολογική διάσταση της κειμενικής παραγωγής και γλωσσικής επικοινωνίας ως βασικής ανθρώπινης δραστηριότητας, σε σχέση πάντα με τα ανθρωπολογικά, πολιτιστικά, κοινωνιολογικά δεδομένα (1936, 62). Επίσης, υποστήριξε (78) ότι το ΚΕ αποτελεί επιλογή του πομπού η οποία καθορίζεται από την περίσταση, τη θεματική, το είδος επικοινωνίας κτλ., και με αυτόν τον τρόπο η υποκειμενικότητα του πομπού αυτοπεριορίζεται μέσω της επιλογής του κοινωνιο-γλωσσικού πλαισίου του ΚΕ. Μάλιστα, τονίζει (79) ότι, ενώ οι μορφές της γραμματικής και του συντακτικού είναι αυστηρές, οι μορφές των ΚΕ είναι ελαστικές και με πλαστικότητα.

Κατά τον Paltridge (1997, 57), ο Bakhtin είναι ο πρώτος που έδωσε σημασία στη σχέση ενός κειμένου με τα ομοειδή του (Bakhtin 1936/1986, 281), η δε Κρίστεβα (1967/1980) μας έδωσε τον όρο *διακειμενικότητα* όταν έκανε γνωστό το έργο του Bakhtin στη δύση (πβ. Foucault, 1969 · Barthes, 1968 · Paltridge, 1997, 58-59). Αντίστοιχες προσεγγίσεις επιχείρησε και ο Riffaterre (1959), που προσπάθησε να ορίσει το υφολογικό συγκεκριμένο (βλ. και Ekvist, 1973, καθώς και Gutwinski, 1976, για κάποιες πρώτες προσπάθειες υφολογικών μετρήσεων ανά συγγραφέα, βάσει συνοχής κτλ.²)

Στη δεκαετία του '70 έγινε η στροφή της γλωσσολογίας προς το κείμενο, δίνοντας υπόσταση στην κειμενογλωσσολογία, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα. Μέχρι τότε, η γλωσσολογία ασχολούνταν με τη λέξη και την πρόταση, ενώ με το κείμενο ασχολούνταν κυρίως φιλόλογοι, ανθρωπολόγοι, κριτικοί λογοτεχνίας –με λίγες φωτεινές εξαιρέσεις, όπως του Jakobson κ.ά. Η στροφή σηματοδοτήθηκε από τη συνάντηση (colloquium) για την τυπολογία των κειμένων (Gülich & Raible, 1972 · πβ. και Sandig, 1972) καθώς και από τις συμβολές των vanDijk (1972),

δειγματικό τρόπο με τα ρητορικά σχήματα, διαχρονικά (βλ. 2007, *passim* · 2003: 673 κ.α.).

² Επιπλέον, πρέπει να αναφερθούν και οι πρωτοποριακές αναλύσεις του Hymes (1962), οι οποίες ακολουθούν ένα είδος ανάλυσης συνομιλίας σε διάφορες κοινωνικές ομάδες (βλ. Paltridge, 1997, 13).

Dressler (1972) και Halliday & Hasan (1976). Μετά την πυροδότηση (δεκαετία '70), η δεκαετία του '80 σηματοδοτεί την ωρίμαση και καθιέρωση της κειμενογλωσσολογίας, ξεκινώντας με το θεμέλιο λίθο της συμβολής των deBeaugrande & Dressler (1981), που αποτελεί τον γόνιμο συνδυασμό τόσο της αγγλόφωνης και της γερμανόφωνης παράδοσης, όσο και γνωσιακών / πραγματολογικών και κειμενογλωσσολογικών προσεγγίσεων στη γλωσσολογία. Άλλωστε, η σημασία των επτά κριτηρίων που εισήγαγαν οι deBeaugrande & Dressler, δεν αμφισβητείται σχεδόν από κανέναν στη βασική τους οργάνωση ³. Στον αγγλόφωνο χώρο θα ξεχωρίσουμε τη συμβολή των Brown & Yule (1983) προσανατολισμένη περισσότερο στην ανάλυση λόγου (έμφαση στην προφορικότητα), των vanDijk & Kintsch (1983) με έμφαση στην γνωσιακή προσέγγιση και των Sperber & Wilson (1986), μια γνωσιακή-πραγματολογική προσέγγιση.

Διακειμενικότητα και κειμενικό είδος

Ενώ οι deBeaugrande & Dressler (1981, 182) συζητούν, στο πλαίσιο της διακειμενικότητας, τα είδη λόγου και τη σχέση κειμένων και πομπών/δεκτών σε συνάρτηση με την πρόσληψη και τα σχηματικά μοντέλα (global patterns), δεν προχωρούν στην περιχαράκωση/οργάνωση της έννοιας του ΚΕ, κάτι που το επιχειρεί λίγο αργότερα ο Isenberg (1983, 328). Σύμφωνα με τους Heinemann & Viehweger (1991, 143-145), στο τέλος της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90 κάνει δυναμική εμφάνιση η διακειμενική έμφαση στην κειμενική κατηγοριοποίηση. Αυτή η προσέγγιση, όπως είπαμε, ενδυναμώθηκε με την τάση της κειμενογλωσσολογίας για εξειδίκευση (Isenberg, 1984 · Franke, 1984 · Gülich, 1986) και επεκτάθηκε τη δεκαετία του '90 (βλ., μεταξύ άλλων, vanDijk, 1997, σχετικά με τον πολιτικό λόγο). Άλλη βασική αιτία της διακειμενικής έμφασης αποτέλεσε η αλματώδης ανάπτυξη των corpora και της σωματοκειμενικής γλωσσολογίας, που συνδέεται άρρηκτα με την ανάγκη για κειμενική κατηγοριοποίηση.

Η σχολή της Νέας Ρητορικής, η οποία έχει σαφώς πιο κοινωνιογλωσσολογικό προσανατολισμό, εξετάζει λιγότερο τα δομικά χαρα-

³ Ίσως, δίνεται διαφορετική σημασία ή/και προτεραιότητα, π.χ. ως προς τη σημασία της συνεκτικότητας (Dirven & Verspoor, 2004).

κτηριστικά των ΚΕ και περισσότερο τις κοινωνικές συνθήκες, τα πιστεύω και τη στάση των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας που τα καθορίζουν (βλ. Freedman & Medway, 1994α, β). Περαιτέρω, θεωρεί ότι τα ΚΕ κατασκευάζουν/συνδιαμορφώνουν την πραγματικότητα (Freedman & Medway, 1994β· Fairclough, 1989, 1995· βλ. και Paltridge, 1997, 17).

Παράλληλα, στον εκπαιδευτικό χώρο, οι πρωτοπόροι Halliday & Hasan (1989) ενέπνευσαν, μαζί με άλλους ερευνητές (Martin, 1989), την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, κυρίως στην Αυστραλία, και έδωσαν από τους πρώτους το στίγμα για την εκπαιδευτική προσέγγιση της γλώσσας με κύριο γνώμονα την οργάνωση των ΚΕ αλλά και τη συστημική- λειτουργική περιγραφή, βάσει δομών και παραγόντων. Η γενικότερη συνεισφορά των Halliday & Hasan και της λειτουργικής - συστημικής σχολής της οποίας είναι βασικοί εκπρόσωποι, έγκειται στο ότι: α) προτείνουν λειτουργικές αναλύσεις που παραμένουν, όμως, πιστές στο κείμενο και τη δομή του, καθώς ακόμη και στην αξία της γραμματικής ανάλυσης (Halliday, 2002), χωρίς, φυσικά, να παραβλέπουν τις συνθήκες που το (συν) διαμορφώνουν, και -β) μεταφέρουν και εντάσσουν την κειμενογλωσσολογική γνώση στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Στην ίδια πλευρά, της γλωσσο-εκπαιδευτικής προσέγγισης, ανήκει και η γνωστή προσπάθεια ESP στον αγγλόφωνο χώρο, στην οποία βασική ώθηση έδωσε η συμβολή του Swales (1990), αλλά και του Paltridge (1997), και αργότερα του Bhatia (2004).

Η προσέγγιση του Swales (1990) είναι η πιο αξιοσημείωτη, γιατί είναι από τους πρώτους που, με εμπειριστατικό τρόπο, μεταφέρουν ιδιαίτερα πετυχημένες έννοιες γνωσιακών μοντέλων και σχημάτων στην ανάλυση των ΚΕ, δεδομένου ότι χρησιμοποιεί τις έννοιες της 'οικογενιακής ομοιότητας' του Wittgenstein, της 'προτυπικότητας' (Rosch, 1978) αλλά και των γνωσιακών σχημάτων ως θεμελιώδεις για την οργάνωση των ΚΕ ⁴. Η συγκεκριμένη προσέγγιση βοηθάει ιδιαί-

⁴ Ήδη, βέβαια, οι de Beaugrande & Dressler (1981) είχαν συνδέσει την έννοια των σχημάτων με τη διακειμενικότητα. Συγκεκριμένα, ασχολούνται με τα *texttypes* που αυτοί διακρίνουν σε αφηγηματικά, περιγραφικά και επιχειρηματολογικά, θεωρώντας ότι η αφήγηση λειτουργεί βάσει *σχήματος* /

τερα να συλλάβουμε την πολυπλοκότητα και ευελιξία του ΚΕ, με βάση το λιγότερο ή περισσότερο προτυπικό είδος, αφού η πραγματικότητα, οπότε και τα ΚΕ που την αποτυπώνουν, είναι τόσο πολυσχιδής, που είναι δύσκολο να ορίσουμε, με απόλυτο τρόπο, κατηγορίες ΚΕ με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Γι' αυτό το λόγο, ο Swales χρησιμοποιεί την έννοια των σχημάτων, όπου, αφού αναδείξει την γνωσιακή προέλευσή τους ως μοντέλων γνωσιακής αναπαράστασης εμπειριών του κόσμου, προτείνει τη χρήση τους ως μοντέλων ΚΕ που διαμορφώνονται στο μυαλό μας, βάσει της εμπειρίας και της επαφής μας με διάφορα κείμενα σε μια προτυπική βάση. Καταλήγει (1990, 91) ότι τα ΚΕ προσομοιάζουν σε κειμενικά σχήματα γνωσιακών δομών, που πρέπει να συνδέονται άρρηκτα με τον επικοινωνιακό σκοπό τον οποίο εξυπηρετούν.

Κατά τον Paltridge (1997, 101), για να ενταχθεί κάποιο κείμενο σε ένα αντίστοιχο ΚΕ, πρέπει να εξεταστούν τα διαμορφούμενα πλαίσια, τόσο σε σχέση με το περιβάλλον, που το εντάσσει στο διαδραστικό πλαίσιο ('interactional frame', όπως συγγραφέας, ακροατήριο, μήνυμα, διάυλος, κώδικας, θέμα κ.ά.), όσο και σε σχέση με ένα γνωσιακό πλαίσιο ('cognitive/conceptual frame'), που το οργανώνει βάσει κειμενικών στοιχείων, σημασιολογικών σχέσεων κ.ά. Συνολικά, ο Paltridge στην πρότασή του συνενώνει λειτουργικές και ψυχολογολογικές/γνωσιακές προσεγγίσεις (βλ. και Paltridge, 2006).

Μία βασική συνεισφορά του Bhatia (2004) αφορά κυρίως την ανάλυση και ιεράρχηση των σχέσεων (σύνολα και υποσύνολα κειμενικών ειδών), καθώς και την αλληλεπίδραση και, ενίοτε, τον εγκιβωτισμό (π.χ. στη διαφήμιση) μεταξύ των ΚΕ, με έμφαση, όμως, και στην αυτοτέλειά τους (βλ. Χριστοφίδου, 2017).

Συγχρόνως με τον Swales, στον γερμανόφωνο χώρο εκδηλώθηκε η συμβολή των Heinemann & Viehweger (1991, 147 κ.εξ.), οι οποίοι προσέφεραν ένα πολυδιάστατο αλλά οριοθετημένο μοντέλο για την οργάνωση των κειμένων. Για την ελληνική πραγματικότητα, μια από τις πρώτες προσπάθειες αποτελεί η πολυεπίπεδη πρόταση των Γαβριηλίδου & Λαμπροπούλου & Χριστοφίδου (1995) για οργάνωση της αντιπροσωπευτικότητας των ΚΕ στο κόρπους του μετέπειτα ΕΘΕΓ.

scheme, η περιγραφή βάσει πλαισίου / *frame* και η επιχειρηματολογία βάσει πλάνου / *plan*.

Χαρακτηριστικό και των δύο προσεγγίσεων είναι ο ορισμός όλων των παραγόντων οι οποίοι συμβάλλουν στη διαμόρφωση των ΚΕ, αν και τόσο ο χαρακτηρισμός όσο και ο αριθμός των επιπέδων αλλά και της συνολικής προσέγγισης διαφέρουν (βλ. και πρότασή μας πιο κάτω) ⁵.

Κλείνουμε την ενότητα με νεότερες συμβολές ⁶, όπως αυτή του Βαχ (2011), ο οποίος αναδεικνύει εκ νέου την έννοια του προτύπου του Swales, αλλά αναλύει και διαμορφώνει/εφαρμόζει πιο εποικοδομητικά την έννοια του σχήματος του ΚΕ, επιβεβαιώνοντας ότι το ΚΕ συνεχίζει να αποτελεί βασικό αντικείμενο αναφοράς και ανάλυσης κατά την πρόσφατη εξέλιξη της κειμενογλωσσολογίας και ανάλυσης λόγου. Στον ελλαδικό χώρο, θα πρέπει να αναφέρουμε τη σημαντική συμβολή του Πολίτη στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα (2012), κυρίως για τα γένη και είδη λόγου (βλ. και Μητσκοπούλου, 2012· Πολίτης, 2008· Κουτσουλέλου, 2009· Παναρέτου 2009· Γούτσος & Φραγκάκη, 2015 ⁷).

Πρόταση για το (μετα)σχήμα του κειμενικού είδους

Μετά την παραπάνω εισαγωγική ανάλυση, θα παρουσιάσουμε την πρότασή μας ⁸ για έναν πολυδιάστατο, πολυεπίπεδο και ευέλικτο καθορισμό των κειμενικών ειδών (βλ. Πίνακα 1), υιοθετώντας την προτυπική έννοια του σχήματος.

Κατ' αρχάς, όμως, θεωρούμε ότι είναι απαραίτητο να διαχωρίσουμε δύο διαφορετικές εννοιολογικές περιοχές αναφοράς ως προς την έννοια και τον όρο 'σχήμα': σε ένα πρωταρχικό επίπεδο τα σχήματα είναι μοντέλα οργάνωσης της γνώσης μας για τον κόσμο (world knowledge), όπως κυρίως τα έχουν εντάξει στη κειμενογλωσσολογία οι deBeaugrande & Dressler (1981, 95 κ.εξ.· βλ. και Bartlett, 1932·

⁵ Οι Heinemann & Viehweger διαχωρίζουν τέσσερα επίπεδα: λειτουργίας, κατάσταση, ειδών λόγου και δομής, σε αντίθεση με την οργάνωση-μοντέλο που προτείνουμε εμείς.

⁶ Για τη σημαντική συμβολή του Bhatia, 2004 ως προς την ιεράρχηση των ΚΕ βλ. Χριστοφίδου (2017).

⁷ Στο Γούτσος & Φραγκάκη (2015) γίνεται σύντομη αναφορά σε ένα είδος πολυπαραγοντικής προσέγγισης των ΚΕ.

⁸ Σε αυτή την πρόταση (βλ. και Χριστοφίδου, 2017) βασίζεται το σχήμα για ΚΕ που προτείνεται και στο Αφεντουλίδου & Χριστοφίδου (υπό δημοσ).

Paltridge, 1997, 101). Τα προτυπικά σχήματα, όμως, όπως τα εφαρμόζουν οι Swales (1990) και Bax (2011), μεταξύ άλλων, για να περιγράψουν τα διάφορα ΚΕ, προτείνουμε να ονομάζονται *(μετα)σχήματα*, ως γνώση για τη λειτουργική επικοινωνία μέσω προτυπικών γλωσσικών/κειμενικών δομών. Οφείλουμε, κατά τη γνώμη μου, να διαχωρίζουμε τα σχήματα της γνώσης του κόσμου/πραγματικότητας – π.χ. συνήθειες διαδικασίες σε ένα εστιατόριο– από τα *(μετα)σχήματα* των ΚΕ, δηλαδή τη γνώση των προτυπικών γλωσσικών εργαλείων, που συνδιαμορφώνονται εντός του εκάστοτε πολιτισμικο-κοινωνικού πλαισίου, για την ‘αποτύπωση’ του κόσμου/πραγματικότητας. Η πρότασή μας είναι, άλλωστε, σε αντιστοιχία με τον όρο *μεταγλώσσα* (γραμματική της γλώσσας), αφού η πρόθεση *μετα-* μας δείχνει όχι την ίδια τη γνώση για τον κόσμο αλλά τη γνώση για το εργαλείο έκφρασης, δηλαδή τον λόγο.

Περαιτέρω, επιλέγοντας να αναλύσουμε το φαινόμενο των ΚΕ στο βασικό πλαίσιο της Φυσικής θεωρίας, δεχόμαστε δύο βασικές αρχές:

α. η φυσική γλώσσα διακρίνεται από τη διττή υπόσταση της επικοινωνιακής και γνωσιακής λειτουργίας (Dressler, 1987) σε αλληλεπίδραση. Από αυτή την αρχή προκύπτει η διάκριση των δύο επιπέδων που προτείνουμε και στο σχήμα μας,

β. η προτυπική προσέγγιση εφαρμόζεται σε όλα τα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης (βλ. π.χ. Dressler, 2006 · Christofidou κ.ά., υπό δημ., σχετικά με μορφολογία, και Χριστοφίδου, 1999, σχετικά με ΚΕ).

Συνεπώς, τα όρια κάθε *(μετα)σχήματος* του ΚΕ δεν είναι απόλυτα, αλλά σχετικά ανοιχτά (*fuzzy*), και για κάθε πραγμάτωση κειμένου υπάρχουν προτυπικές και μη ιδιότητες (βλ. και Swales, 1990). Γενικά, τα ΚΕ αποτελούν θεμελιώδεις συμβάσεις επικοινωνίας για επαναλαμβανόμενες επικοινωνιακές ανάγκες της εκάστοτε (κοινωνικής) περίστασης.

Βάσει των ανωτέρω αρχών, θα προτείνουμε την εξής τυποποίηση του *(μετα)σχήματος* του ΚΕ:

Πίνακας 1. Πολυεπίπεδη παρουσίαση των παραγόντων που συνδιαμορφώνουν τα προτυπικά σχήματα των κειμενικών ειδών.

(Μετα)σχήμα Κειμενικού Είδους			
I. Επικοινωνιακό Επίπεδο	Α.Λειτουργικός τομέας (σκοπός)		Εκφράζομαι, Χειραγωγώ / προωθώ, Πληροφορώ, Διδάσκω,κτλ.
	Β. Κα τα στα σια κός Το μέ ας	α. πολιτισμικο- κοινωνικό πλαίσιο	α. Περιοχές δραστηριοτήτων: Επιστήμης, Λογοτεχνίας, Διοίκησης, Τύπου, Διαφήμισης, Καθημερινής ζωής, κτλ.
		β. περίσταση επικοινωνίας	β. Διάλογοι/Ρόλοι: Γραπτό/προφορικό/ ηλεκτρονικό, κοινωνική σχέση πομπού /δέκτη, χωρόχρονος παραγωγής/ πρόσληψης κτλ.
	Γ. Θεματικός τομέας		Γλώσσα, Πολιτισμός, Ιστορία, Αθλητισμός, Διασκέδαση κτλ.
II. Γνωσιακό (και δομικό) επίπεδο	Α. Οργάνωση ακολου- θίας: Τρόποι λόγου (ή είδη λόγου)		Αφήγηση Περιγραφή (πληροφόρηση) Επιχειρηματολογία
	Β. Κειμενική οργάνωση: πρότυπος κειμενικός τύπος Αρχή / Κυρίως μέρος (διάρθρωση) / Τέλος (αυστηρά μόνο γραμμική οργάνωση κειμένου)		τύπος επιστολής, μυθιστορήματος, διηγήματος, νομικού εγγράφου, επιστημονικού άρθρου, σχολικού εγχειρίδιου, συνταγής, διαφήμισης κτλ.
	Γ. Λεξικογραμματική οργάνωση		Γραμματική / σύνταξη / λεξιλόγιο (καθημερινό, επι- στημονικό κτλ.)

Ανάλυση

Στην παραπάνω πρόταση, οι παραδοσιακές φιλολογικές κατηγορίες, όπως 'επιστολή', 'άρθρο', 'διήγημα', 'συνταγή' κτλ., εντάσσονται ως *κειμενικός τύπος*, αφού πρόκειται για περιπτώσεις που ακολουθούν μια συγκεκριμένη κειμενική οργάνωση, συνήθως με προτυπική, δομική κυρίως, διάρθρωση. Για παράδειγμα, η 'συνέντευξη' είναι προτυπικά διαλογική συζήτηση με ερωτήματα και απαντήσεις, η 'συνταγή' περιγράφει με αυστηρή σειρά τα συστατικά της παρασκευής και τη διαδικασία κ.ο.κ.

Για να αποδώσουμε, όμως, την έννοια του ΚΕ απαιτείται μια πιο πολυδιάστατη και παραμετροποιημένη κατηγοριοποίηση των κειμένων. Σύμφωνα με τον Πίνακα 1, λοιπόν, προτείνουμε: διατηρώντας τις παραδοσιακές 'ετικέτες' *grosso modo* ως *κειμενικούς τύπους* (διαρθρωτική δομή) να αποδοθεί η πολυεπίπεδη δυναμική στην έννοια του *κειμενικού είδους*, το οποίο προκύπτει από την ευέλικτη διεπίδραση όλων των τομέων-παραμέτρων οι οποίοι συμβάλλουν στην τελική διαμόρφωση κάθε κειμένου, τόσο των επικοινωνιακών όσο και των γνωσιακών/δομικών. Το εκάστοτε *κειμενικό είδος* προκύπτει με δυναμικό τρόπο από πολλαπλές παραμέτρους και αποτελεί σχετικά ευέλικτο και ανοιχτό σχήμα.

Για να το θέσουμε απλά: η πρόταση αξιοποιεί τον πιο πάνω πίνακα ως ένα είδος 'μενού' επιλογών, όπου κάθε συγκεκριμένη επιλογή από κάθε κελί του πίνακα μας δίνει άλλο ΚΕ. Παραδείγματος χάριν: *εκφράζομαι + λογοτεχνία + αναγνωστικό κοινό (πομπός-δέκτης) + ιστορία + αφήγηση + τύπος μυθιστορήματος + ιστορικό λεξιλόγιο* κτλ. ορίζουν το ΚΕ: *ιστορικό μυθιστόρημα*. Αντίστοιχα: *διδάσκω + επιστήμη + διάδραση καθηγητή-μαθητή + ιστορία + αφήγηση + τύπος εγχειρίδιου + ιστορικό λεξιλόγιο* ορίζουν το ΚΕ: *σχολικό εγχειρίδιο ιστορίας*.

Οφείλουμε, δηλαδή, να ορίζουμε κάθε φορά μία παράμετρο-επιλογή από το επίπεδο I (επικοινωνιακό επίπεδο) ή II (γνωσιακό/δομικό επίπεδο), αλλιώς το σχήμα του ΚΕ θα είναι ελλιπές. Συνεπώς, η διαφορά *ιστορικού μυθιστορήματος* και *ιστορικού εγχειριδίου* αφορά στον λειτουργικό τομέα (*εκφράζομαι* vs *διδάσκω*), στην περιοχή δραστηριοτήτων (*λογοτεχνία* vs *επιστήμη*), στην περίπτωση επικοινωνίας (+/- εκπαίδευση), στον κειμενικό τύπο (*μυθιστόρημα* vs *σχολικό εγχειρίδιο*). Τα δύο αυτά ΚΕ έχουν όμως και κοινά στοιχεία όπως η

θεματική (ιστορία) και ο *τρόπος λόγου* δηλαδή ο *αφηγηματικός λόγος* (βλ. πιο κάτω για τη διάκριση) ⁹.

Θεωρούμε σημαντικό να διευκρινίσουμε ότι ο κειμενικός τύπος δεν πρέπει να συγχέεται με το κειμενικό είδος. Ενώ το ΚΕ είναι το σχηματικό-προτυπικό αποτέλεσμα συνδυασμού όλων των παραμέτρων, τόσο των κοινωνικών όσο και των γνωσιακών, ο κειμενικός τύπος έχει να κάνει με καθαρά *δομικά* στοιχεία, της συνήθους ή πολιτισμικά επαναλαμβανόμενης αρχής/τέλους (π.χ. εισαγωγή/ προσφώνηση επιστολής), της εκδίπλωσης/διάρθρωσης του κεντρικού μέρους (π.χ. διάρθρωση επιστημονικού άρθρου), της συνήθους έκτασης (τάξη μεγέθους σελίδων, βιβλίο/φυλλάδιο κτλ.). Πολλές φορές η συμβατική ονομασία του κειμενικού τύπου και είδους μπορεί να συμπίπτει, αφού π.χ. υπάρχει ο κειμενικός τύπος *διήγημα* και το κειμενικό είδος (*παιδικό ιστορικό*) *διήγημα*, όπου για καθαρά συμβατικούς λόγους συντομίας αναφερόμαστε και στα δύο με τον όρο *διήγημα*. Όταν, όμως, αναφερόμαστε στο ΚΕ *διήγημα* δεχόμαστε αυτόματα ότι ο όρος είναι παραμετροποιημένος σύμφωνα με τις κατηγορίες και τα επίπεδα του Πίνακα 1. Τέλος, θα ήθελα να τονίσω ότι, σύμφωνα με τη δυναμική/ανοιχτή προσέγγιση που προτείνουμε, θεωρούμε ότι, οριοθετώντας τις παραμέτρους, αφήνουμε ανοιχτό τον αριθμό των ΚΕ ¹⁰ που μπορούν να ορισθούν, υποστηρίζοντας ότι τα ΚΕ είναι τόσα όσα χρειαζόμαστε για τη λειτουργικά και οικονομικά βέλτιστη κειμενική οργάνωση.

Τρόποι λόγου: αφήγηση, περιγραφή (πληροφόρηση), επιχειρηματολογία

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, το ΚΕ συνδέεται άρρηκτα, αλλά και διακριτά, με τους τρόπους λόγου της αφήγησης / περιγραφής / επιχειρηματολογίας. Σε αυτή την ενότητα θα γίνει μια προσπάθεια απάντησης στο πρόβλημα: 1) της πολυσχιδούς ορολογίας και, συγκεκριμένα, της ονομασίας των ειδών/γενών/τρόπων λόγου ή

⁹ Αναλυτικότερα για τη Θεματική Ταξινόμηση, βλ. παράδειγμα δημοσιογραφικού λόγου στο Αφεντουλίδου & Χριστοφίδου (υπό δημοσ.).

¹⁰ Στα κειμενικά υπερείδη και υποείδη αναφερόμαστε στο Χριστοφίδου (2017).

κειμενικών τύπων ή κειμενικών υπερδομών, όπως αφήγηση, περιγραφή κτλ. και -2) της πολυσχιδούς κατηγοριοποίησής τους.

Ως προς την ορολογία, προτείνουμε τον όρο *τρόποι λόγου* επειδή:

α. θεωρούμε ότι η επιλογή του όρου *είδος* στην ονομασία *είδη λόγου* δυσχεραίνει την ήδη λεπτή διάκριση μεταξύ *κειμενικού είδους* και *τρόπου λόγου*, εξαιτίας της χρήσης της ίδιας λέξης *είδος*, ενώ είναι θεμελιώδες για την κειμενογλωσσολογία να παραμείνουν οι όροι διακριτοί.

β. θεωρούμε ότι τόσο η λέξη *τρόποι* (λατινιστί *modi*) όσο και ο όρος *λόγος* αποδίδουν ακριβέστερα την έννοια της μη περιχάραξης, σε αντίθεση με τους όρους *είδος* / *τύπος* που είναι λιγότερο δυναμικές έννοιες. Το κυριότερο, όμως, επιχείρημα για την πρόκριση του όρου *λόγος* θα δοθεί στην επόμενη ενότητα, αφού θεωρούμε ότι η διαφοροποίηση τρόπων λόγου και ΚΕ συνδέεται άμεσα με τη λεπτή διαφοροποίηση *λόγου* / *κειμένου*.

Κατά καιρούς, έχουν γίνει πολλές προτάσεις για να κατηγοριοποιηθούν οι τρόποι λόγου, αρκετοί δε νεότεροι (Renkema, 2004, 63 · Bax, 2011) επιλέγουν να αναφέρονται στον Werlich (1975), ο οποίος προτείνει πέντε τρόπους λόγου και, συγκεκριμένα, τους εξής: *περιγραφικό*, *αφηγηματικό*, *επεξηγηματικό*, *επιχειρηματολογικό* και *κατευθυντικό*. Οι Biber & Kurijan (2007, 123) προτείνουν 8 *text types* σε μια πολυεπίπεδη 'ιστο-ανάλυση' (web-text types) την οποία τη χωρίζουν σε προσωπικό/ιδιωτικό επίπεδο (home) και σε επιστημονικό επίπεδο (science) (βλ. και Biber, 1989 · Renkema, 2004).

Στον ελλαδικό χώρο έχουμε προτάσεις, όπως αυτή που ακολουθεί τη γραμμή μιας υπερκείμενης 'θεμελιώδους' διάκρισης, σε αφηγηματικό και μη αφηγηματικό λόγο, θεωρώντας ότι η αφήγηση είναι ο μόνος τρόπος λόγου που αφορά τον άξονα του χρόνου (Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 1999, 68). Σε αυτή την περίπτωση, θεωρώ ότι, ακόμη και αν αποκλείσουμε τον περιγραφικό λόγο από τον άξονα του χρόνου ¹¹, στη ίδια λογική της ομαδοποίησης μπορούν και η αφήγηση με την περιγραφή να ιδωθούν ως οι τρόποι που αφορούν την απόδοση πραγματικότητας, σε αντίθεση με την επιχειρηματολογία που αφορά σε σχέσεις εννοιών (Πολίτης, 2012).

¹¹ Η περιγραφή μιας περιήγησης ή μιας συνταγής ενέχει χρονικότητα με την έννοια της αλληλουχίας.

Στην εκπαιδευτική πρακτική, ως απάντηση στην απαίτηση για κειμενοκεντρική διδασκαλία και κειμενική οργάνωση της διδασκαλίας της γραμματικής (βλ. ΔΕΠΠΣ και ΑΠΣ), βλέπουμε την εξής κατηγοριοποίηση (Ιορδανίδου, 2007): κατ' αρχάς, ακολουθείται μια υπερκείμενη διαίρεση, αυτή του αναφορικού και κατευθυντικού λόγου. Περαιτέρω, δίνονται τα ΚΕ ως γενικές κατηγορίες αφήγησης περιγραφής, οδηγιών κ.ά. (πβ. Πίνακα 1), ενώ οι επιστολές, το άρθρο εφημερίδας κτλ. χρησιμοποιούνται ως *κειμενικοί τύποι*. Οι *τύποι* πάλι συνάδουν συνήθως με συγκεκριμένες γραμματικές κατηγορίες, π.χ. η αφήγηση με παρελθοντικούς χρόνους, οι οδηγίες με προστακτική κτλ.

Ως προς την ταξινόμηση των τρόπων λόγου θεωρούμε ότι η κλασική τριμερής διάκριση σε αφήγηση, περιγραφή, επιχειρηματολογία (βλ. και deBeaugrande & Dressler, 1981) καλύπτει τις περισσότερες ανάγκες εκπαιδευτικών κειμενογλωσσολογικών αναλύσεων, με το σκεπτικό ότι πολλές άλλες προτεινόμενες κατηγορίες μπορούν, για λόγους μεθοδολογικής οικονομίας, να ενταχθούν ως υποκατηγορίες στους τρεις –διευρυμένους, ίσως– βασικούς τρόπους. Παραδείγματος χάριν, ο τρόπος λόγου *επεξήγηση* (explanatory), κατά τον Werlich (1975), θεωρούμε ότι μπορεί να ενταχθεί χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία ως υποκατηγορία στον επιχειρηματολογικό λόγο. Με το ίδιο σκεπτικό, επειδή θεωρούμε ότι στην περιγραφή καλό θα ήταν να ενταχθούν και άλλοι δευτερεύοντες τρόποι, όπως π.χ. ο κατευθυντικός λόγος των οδηγιών (π.χ. η συνταγή –βλ. και Adam, 1999, 150 κ.εξ.), προτείνουμε, επίσης, ο λόγος της πληροφόρησης (π.χ. οδηγίες) να εντάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία του περιγραφικού λόγου ως υποκατηγορία. Περαιτέρω μπορούν να γίνουν υπερκείμενες ομαδοποιήσεις, όπως οι πιο πάνω αναφερθείσες (π.χ. αφηγηματικός/μη αφηγηματικός λόγος ή πραγματικότητα/σχέσεις-έννοιες) ανάλογα με την ανάλυση που είναι αναγκαία κάθε φορά.

Λόγος vs κείμενο: διαφοροποίηση κειμενικών ειδών και τρόπων λόγου.

Αφού αποτυπώσαμε τις έννοιες του κειμενικού είδους και των τρόπων λόγου, θα προχωρήσουμε στη διαφοροποίηση ΚΕ και τρόπων λόγου, διαφοροποίηση αναγκαία, δεδομένου ότι, δυστυχώς, οι έννοιες και όροι *είδη / τρόποι λόγου, κειμενικά είδη και κειμενικοί τύποι* εναλ-

λάσσονται συχνά στη βιβλιογραφία (βλ. πιο πάνω deBeaugrande & Dressler, 1981 · Ιορδανίδου, 2007).

Για την επίτευξη της διαφοροποίησης, είναι αναγκαία η, κατ' αρχήν, διάκριση μεταξύ κειμένου και λόγου:

Ο λόγος

α. Προτυπικά ο λόγος είναι μη περιχαρακωμένος σε δομικό επίπεδο, δηλαδή τα όρια της αρχής και του τέλους είναι ρευστά, ενώ το κείμενο είναι προτυπικά αυτοτελές και δομικά οργανωμένο βάσει αρχής, μέσης, τέλους. Η διάκριση λόγος *vs.* κείμενο συχνά ταυτίζεται με το διαλογικό / προφορικό *vs.* μονολογικό / γραπτό, κάτι που μόνο ως προτυπική τάση θα μπορούσε να σημειωθεί, αφού υπάρχουν πολλά αντιπαραδείγματα, όπως οι προφορικές ομιλίες πολιτικών (που έχουν προ-γραφεί), οι παραδόσεις πανεπιστημιακών (βάσει σημειώσεων), οι διάλογοι σε ένα μυθιστόρημα ή σε ένα θεατρικό (πβ. Dressler, 2004) κτλ.

β. Κατά μία έννοια, υπέρκειται του κειμένου, αφού μιλάμε για 'λόγο Ελύτη', 'λόγο επιστημονικής σχολής', και αφού ο λόγος αποτελείται συνήθως από πολλά κείμενα κτλ. Με το ίδιο σκεπτικό, ο αφηγηματικός λόγος μπορεί να αφορά σε ένα ή πολλά παραμύθι/α, σε ένα ή πολλά μυθιστόρημα/τα κτλ. Αντίθετα, ένα μυθιστόρημα μπορεί να περιέχει τόσο αφηγηματικό όσο και περιγραφικό λόγο.

Το κείμενο

Δεχόμαστε, με τους Γεωργακοπούλου & Γούτσο (1999, 20), ότι το κείμενο αποτελεί «ένα αξίωμα για την επιστήμη του λόγου με τον ίδιο τρόπο που το φώνημα αποτελεί τη θεμελιώδη έννοια για τη φωνολογία και το μόρφημα για τη μορφολογία», άρα αποτελεί μια πολιτισμικά αυτόνομη μονάδα επικοινωνίας όπως ένα συμφωνικό έργο, μια τελετουργία κτλ. Υπό αυτή την έννοια: ενώ ο λόγος αποτελεί ένα πιο ρευστό, ανοιχτό και μη περιχαρακωμένο σύνολο τρόπων μεταφοράς/απόδοσης της πραγματικότητας (όπως η χρήση αφηγηματικού λόγου για γεγονότα και περιγραφικού λόγου για οντότητες) ή των σχέσεων (όπως με τη χρήση επιχειρηματολογικού λόγου), το κείμενο αποτελεί συγκεκριμένη πραγμάτωση με καθορισμένα μέρη και γραμμική (όχι απλώς ιεραρχική) οργάνωση αρχής, μέσης, τέλους, τα οποία

καθορίζονται, εκάστοτε, με πολιτισμικά κοινωνικά κριτήρια (βλ. Πίνακα 1). Ο αφηγηματικός λόγος π.χ. δεν αρχίζει και δεν τελειώνει σημειακά. Απλώς, ενσωματώνει όλα τα πιθανά αφηγήματα –όπως το παραμύθι, το διήγημα, το μυθιστόρημα– και είναι αυτά, ως κείμενα, που αρχίζουν, εξελίσσονται και τελειώνουν με συγκεκριμένους τρόπους/κώδικες/σχήματα (βλ. Πίνακα 1).

Τρόποι λόγου vs κειμενικά είδη

Συνακόλουθα, η βασική διαφοροποίηση τρόπων λόγου και ΚΕ συνδέεται άμεσα με την πιο πάνω λεπτή διάκριση. Οι τρόποι λόγου αποδίδουν μια αισθητηριακή ή νοητική πραγματικότητα, ενώ τα ΚΕ μετουσιώνουν τη σκέψη σε συγκεκριμένα επικοινωνιακά σχήματα. Παρομοίως, κατά τον Bax (2011, 63), οι τρόποι λόγου δεν έχουν συγκεκριμένη κοινωνική λειτουργία, την οποία και αποκτούν μόνον εφόσον πραγματωθούν σε συγκεκριμένα ΚΕ. Για να επιτευχθεί το *επικοινωνιακό γεγονός* (de Beaugrande & Dressler, 1981) δεν μπορούμε να πούμε ότι ο πομπός αφηγείται γενικά, αλλά αφηγείται λέγοντας ένα παραμύθι σε κάποιους ακροατές ή γράφοντας ένα βιβλίο ιστορίας, οπότε ακολουθεί συγκεκριμένους προτυπικούς κανόνες οργάνωσης, π.χ. το προτυπικό κειμενικό σχήμα του εγχειριδίου ιστορίας. Ό,τι τυχόν θελήσει να αφηγηθεί ο πομπός, δεν μπορεί να το κάνει παρά λέγοντας ένα ΚΕ στο οποίο θα εντάξει/περιχαρακώσει /πραγματώσει την αφήγησή του: π.χ. αφήγηση κάποιου συγκεκριμένου γεγονότος ως μυθιστόρημα, ως επιστολή, ως ρεπορτάζ εφημερίδας, ως συνέντευξη τύπου, ως προφορική ενημέρωση σε έναν διάλογο κτλ. Οι τρόποι λόγου αφορούν ένα αφηρημένο επίπεδο, και μόνο όταν αυτοί εξειδικεύονται σε χειροπιαστές, κοινωνικά αναμενόμενες και συμβατικές επικοινωνιακές *πρακτικές με κειμενική αυτοτέλεια*, παίρνει ο εκάστοτε λόγος τα χαρακτηριστικά ενός συγκεκριμένου ΚΕ.

Το ΚΕ, λοιπόν, αποτελεί συμβατικό πρότυπο *γραμματικής* πραγμάτωσης του λόγου βάσει συγκεκριμένων μετα-σχημάτων, για τη μέγιστη επιτυχία της επικοινωνίας σε επαναλαμβανόμενες επικοινωνιακές καταστάσεις, π.χ. εγχειρίδια για φοιτητές, επιστολές για διαμαρτυρία, ρεπορτάζ για δημοσιοποίηση γεγονότων κτλ. Οι τρόποι λόγου, αντίθετα, αφορούν πρότυπα ακολουθίας λόγου (βλ. και Adam 1999) σε σχέση με την αποτύπωση πραγματικότητας (στον άξονα χρόνου αλλά και χώρου) για αφήγηση και περιγραφή ή νοητικής πραγματι-

κότητας για επιχειρηματολογία (βλ. και Bax, 2011 · Πολίτης, 2012). Δηλαδή, οι τρόποι λόγου υφίστανται ανεξάρτητα ενός συγκεκριμένου κειμένου, αφού ένα κείμενο μπορεί να εμπεριέχει δύο ή τρεις διαφορετικούς τρόπους λόγου. Και ο αφηγηματικός τρόπος, όμως, είναι χαρακτηριστικό πολλών ΚΕ, δηλαδή εμπεριέχει και εμπεριέχεται¹²: άρα, μόνο μεθοδολογικά αποτελεί υπερκείμενη έννοια, αφού πολλές φορές οι τρόποι λόγου με τα ΚΕ αλληλοτέμνονται.

Αφηγηματικός λόγος

Ο αφηγηματικός λόγος, συγκεκριμένα, αφορά παράθεση γεγονότων άξιων αφήγησης σε χωροχρονική αλλά, κυρίως, σε εσωτερική αιτιακή ακολουθία (βλ. και Renkema, 1993). Ενέχει προφανώς τα συστατικά μιας αρχής (π.χ. *περίληψη-προσανατολισμός*) μιας εξέλιξης και μιας κατάληξης (*λύση-επιμύθιο*) (βλ. Labov & Waletzky, 1967), αλλά ο πομπός δεν πρόκειται να επικοινωνήσει με τον δέκτη, αν δεν εντάξει πρώτα τα πιο πάνω νοητικά μέρη σε ένα προτυπικό (μετα)σχήμα ενός ΚΕ, όπως παραμύθι, μυθιστόρημα κτλ. Πολλές φορές δημιουργείται σύγχυση σχετικά με την αφήγηση ως διαδικασία/λόγο και την αφήγηση ως αποτέλεσμα/κείμενο. Αυτό συμβαίνει γιατί ένα προτυπικό αφήγημα (ως κειμενικό υπερειδός ¹³ με υποκατηγορίες τα παραμετροποιημένα ΚΕ *παραμύθι*, *διήγημα* κτλ.) περιλαμβάνει ακριβώς τα βασικά μέρη του αφηγηματικού λόγου, οπότε το αφήγημα/αποτέλεσμα (ως προτυπικό ΚΕ) συμβαίνει να ταυτίζεται σε επιστημονικές μελέτες με τα *παραδείγματα* που δίνονται για τον αφηγηματικό λόγο ¹⁴, αφού μόνο μέσω πραγμάτωσης (δηλαδή μέσω κάποιου συγκεκριμένου κειμένου) μπορεί να δοθεί ένα παράδειγμα αφηγηματικού λόγου. Υπάρχει, λοιπόν, μια παραπλανητική ταύτιση του αφηγηματικού λόγου (που περιέχει τις προτυπικές αφηγηματικές λειτουργίες και αφορά νοητά όλα τα αφηγηματικά κείμενα) με το αφήγημα που δίνεται ως νοητό παραδειγματικό είδος, όταν αναλύουν οι επιστήμονες τον αφηγηματικό

¹² Άρα, οι τρόποι λόγου δεν είναι οπωσδήποτε υπερκείμενη έννοια του ΚΕ.

¹³ Βλ. Χριστοφίδου (2017).

¹⁴ Πολλοί μελετητές, όπως ο Ματσαγγούρας (2001), χρησιμοποιούν για τους τρόπους λόγου τον όρο *υπερδομή* (βλ. τους όρους *supra-generic* στον Swales, 1990, 88 και *macro-genres* στον Grabe, 2002, 249).

λόγο χωρίς να υπεισέρχονται στα επιμέρους ΚΕ, αλλά και κειμενικούς τύπους του παραμυθιού, εγχειρίδιου ιστορίας κτλ.

Αν και η αφήγηση ως λόγος έχει θεμελιωδώς σχέση με την ακολουθία του χρόνου, σε ένα ΚΕ εγχειρίδιου ιστορίας η γραμμική παρουσίαση θα διαφέρει αισθητά από ένα μυθιστόρημα ως προς: την οργάνωση της παράθεσης των γεγονότων (με απολύτως σειραϊκό τρόπο στην ιστορία, ενώ συχνά με πρωθύστερο τρόπο στο μυθιστόρημα), την παρεμβολή περιγραφής τόπων και προσώπων στα μυθιστορήματα ή την απουσία περιγραφής στο ιστορικό (παρά μόνο όταν κριθεί απολύτως αναγκαίο). Αντίστοιχα, η αφήγηση μιας προσωπικής ιστορίας/συμβάντος που συμπεριλαμβάνεται σε μια φιλική επιστολή, δεν πρέπει να ταυτίζεται με το ΚΕ και κειμενικό τύπο της επιστολής, η οποία έχει συγκεκριμένη δομή εισαγωγής, κλεισίματος κτλ. Σ' αυτή την περίπτωση, πρόκειται για το ΚΕ της (φιλικής) επιστολής, στην οποία απλώς περιέχεται και τμήμα με αφηγηματικό λόγο.

Περιγραφικός λόγος

Στον περιγραφικό λόγο, αντίστοιχα, η περιγραφή κάποιας οντότητας προτυπικά πρέπει να έχει δυο βασικά σκέλη, τον *επιμερισμό* και τον *συσχετισμό* (Adam, 1999, 134). Ο *επιμερισμός* χωρίζεται σε ιδιότητες/τμήματα κ.ά., ο *συσχετισμός* χωρίζεται σε τόπο/χρόνο και σε ρητορική παρουσίαση, π.χ. παρομοιώσεις/μεταφορές (*αφομοίωση*, κατά τον Adam, 1999, 145). Πολύ σωστά, ο Adam σημειώνει ότι τα παραπάνω αποτελούν ενδεικτικά κομμάτια ενός ιεραρχικού πίνακα, αλλά, για να αποτελέσουν αντικείμενο *κειμενικού σχεδίου*, πρέπει να αποκτήσουν *γραμμική* οργάνωση. Αυτό αποτελεί αφετηρία της δικής μας προσέγγισης, που οδηγεί, κατά τη γνώμη μας, στη διαφοροποίηση μεταξύ ενός περιγραφικού κειμενικού είδους και του περιγραφικού λόγου γενικότερα: υπάρχει, δηλαδή, σε κάθε τρόπο λόγου μια μη-γραμμική αλλά λογική/λειτουργική ακολουθία, η οποία, ανάλογα με τη γραμμικότητα, δηλαδή τη σχηματική μορφή που θα προσλάβει, θα αποτελέσει κάποια συγκεκριμένη πραγμάτωση ΚΕ για συγκεκριμένο επικοινωνιακό λόγο, όπως *περιγραφή προσώπου, συνταγή, δελτίο καιρού, τουριστικός οδηγός, οδηγός μουσείου, συμβολαιογραφική πράξη* κτλ.¹⁵

¹⁵ Αντίστοιχη διαφοροποίηση υπάρχει και στον επιχειρηματολογικό λόγο, αλλά δεν θα την αναλύσουμε, λόγω περιορισμού της παρούσας μελέτης.

Εκπαιδευτικές προεκτάσεις

Μετά την παραπάνω ανάλυση για την έννοια του ΚΕ, σε αντιδιαστολή αλλά και συσχέτιση με τους τρόπους λόγου, θεωρούμε ότι η εκπαιδευτική διαδικασία θα μπορούσε να επωφεληθεί από αυτή σημαντικά. Συγκεκριμένα, τα παιδιά θα πρέπει, για κάθε κείμενο, να μπορούν να δώσουν τις συνισταμένες των παραγόντων σε όλα τα επίπεδα, είτε ως προεργασία στη συγγραφή/παραγωγή κειμένων είτε ως ανάλυση στην πρόσληψη/κατανόηση κειμένων. Σύμφωνα με τον πίνακα, οι μαθητές θα πρέπει να εντοπίζουν τους παράγοντες του κειμένου ως εξής –σε πρώτο, επικοινωνιακό επίπεδο (I): βάσει λειτουργίας (π.χ. *πληροφορώ*), βάσει κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου/περίστασης και θεματικής και –σε δεύτερο (γνωστικό/δομικό) επίπεδο (II): βάσει τρόπων λόγου, δομής (κειμενικού τύπου) και λεξικο-γραμματικών στοιχείων.

Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, θεωρούμε πολύ σημαντική την *αντιπαραθετική* ανάλυση και διδασκαλία, αφού με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται καλύτερα η αξία της κάθε παραμέτρου μέσα σε ένα σύστημα/ακολουθία αφήγησης / περιγραφής / επιχειρηματολογίας. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό και αποτελεσματικό εκπαιδευτικά να κατανοήσουν οι μαθητές πώς διαμορφώνεται και αλλάζει ένα κείμενο κάθε φορά που τροποποιούμε έναν (ή περισσότερους) παράγοντες (βλ. Πίνακα 1.) Παραδείγματος χάριν, θα μπορούσε να γίνει αντιπαραθετική ανάλυση δομικών (κειμενικών/λεξικογραμματικών) χαρακτηριστικών (σε κάποια ενδεικτικά κεφάλαια) του ιστορικού μυθιστορήματος *Στον καιρό του Βουλγαροκτόνου* της Π. Δέλτα και του εγχειριδίου της Βυζαντινής ιστορίας στην πέμπτη δημοτικού, ή του ιστορικού μυθιστορήματος *Αηδονόπιπτα* του Ι. Ζουργού (ενδεικτικά κεφάλαια) με το εγχειρίδιο της ιστορίας της ελληνικής επανάστασης (σε μεγαλύτερες τάξεις). Μια τέτοια αντιπαραθετική ανάλυση θα βοηθήσει πολύ στην κατανόηση ομοιοτήτων και διαφορών στα δύο ΚΕ, που υπαγορεύονται από τις διαφοροποιήσεις στα επίπεδα του Πίνακα 1. (π.χ. *εκφράζομαι* vs *διδάσκω*) εντός, όμως, του αφηγηματικού λόγου και της θεματικής 'ιστορίας'.

Κλείνοντας την εκπαιδευτική ενότητα, θεωρούμε πολύ σημαντική την πρόταση του Bhatia (2002, 283) ότι πρέπει να διαφοροποιήσουμε το βάρος της προσέγγισης με βάση το αν προσβλέπουμε σε εκπαιδευτικές

διαδικασίες ανηλίκων (δημοτικό/γυμνάσιο) ή ενηλίκων. Συμφωνούμε με τον Bhatia που υποστηρίζει ότι στην εκπαίδευση ανηλίκων πρέπει να εστιάσουμε στους τρόπους λόγου και λιγότερο στα εκάστοτε ΚΕ, γιατί έχουν λίγη γνώση σε σχέση με τον κόσμο και την πραγματικότητα, οπότε δεν πρέπει να επιμένουμε σε τόσο συγκεκριμένες πραγματώσεις κειμένων όπως π.χ. *συνταγές* κτλ. Άλλωστε, τα παιδιά πρέπει να προετοιμάζονται για μεγάλο και ίσως απρόβλεπτο εύρος πιθανών καταστάσεων και όχι βάσει μιας χρηστικής λογικής της γλώσσας. Γί' αυτό είναι πιο σημαντικό να καλλιεργούμε σε βάθος τον αφηγηματικό / περιγραφικό / επιχειρηματολογικό λόγο, ώστε να αποκτήσουν ισχυρά γνωσιακά εργαλεία ακολουθιών του λόγου, αφού είναι πιο θεμελιώδη, με τη σκέψη ότι, εάν τα αποκτήσουν αυτά, θα είναι πιο εύκολο αργότερα να τα εφαρμόζουν, ανάλογα με την κατάσταση και το ΚΕ.

Επίλογος

Φαίνεται ότι, όχι άδικα, το ΚΕ αλλά και οι τρόποι λόγου βρίσκονται, και θα πρέπει να συνεχίσουν να βρίσκονται, στον πυρήνα τόσο των κειμενογλωσσολογικών αναζητήσεων όσο και της γλωσσικής διδασκαλίας, αφού αντανακλούν τη δομή της ανθρώπινης σκέψης και της επικοινωνιακής πραγματικότητας.

Βιβλιογραφία

- Adam, J-M. (1999). *Τα Κείμενα: Τύποι και Πρότυπα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αφεντουλίδου, Β. & Α. Χριστοφίδου (υπό δημ.). Σώμα εποπτείας Νεολογισμών της Νέας Ελληνικής: σχεδιασμός και ταξινόμηση. Στο Α. Χριστοφίδου (επιμ.), *Σωματοκειμενική Γλωσσολογία: Αρχές, εφαρμογές, προκλήσεις*. ΔΕΟΝ 14. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Dirven, R. & M. Verspoor (2004). *Γνωστικές Ανιχνεύσεις στη Γλώσσα και στη Γλωσσολογία*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Γαβριηλίδου, Μ. & Π. Λαμπροπούλου & Α. Χριστοφίδου (1995). Σύστημα κατηγοριοποίησης γραπτών κειμένων. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη: 831-848.
- Γεωργακοπούλου, Α. & Δ. Γούτσος (1999). *Κείμενο και Επικοινωνία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γούτσος, Δ. & Γ. Φραγκάκη (2015). *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία Κειμένων*. Αθήνα: ΣΕΑΒ. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/1932>.
- Ιορδανίδου, Α. (2007). Κειμενοκεντρικές προσεγγίσεις του σχολικού εγγραμματος: κείμενο-συμφραζόμενα-γραμματική. Στο Η. Ματσαγγούρας (επιμ.), *Σχολικός Εγγραμματοςμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη: 355-371.

- Κουτσοιλέλου, Σ. (2009). *Όψεις του Ακαδημαϊκού λόγου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η. (2001). *Κειμενοκεντρική Προσέγγιση του Γραπτού Λόγου (Η αφού σκέφτονται γιατί δεν γράφουν;)* Αθήνα: Γρηγόρη.
- Μητισκοπούλου, Ε. (2012). Λόγος-Κείμενο. http://www.komvos.edu.gr/glwssa/logos_keimeno/2_1_1/thema_id.htm.
- Νάκας, Θαν. (2003). *Γλωσσολογικά, Δ'*. Αθήνα: Πατάκης.
- Νάκας, Θαν. (2007). *Σχήματα (Μορφο)λεξικής και Φραστικής Επανάληψης, α'*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παναρέτου, Ε. (2009). *Νομικός Λόγος. Γλώσσα και Δομή των Νόμων*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Πολίτης Π. (2012) Λόγος-Κείμενο. http://www.komvos.edu.gr/glwssa/logos_keimeno/2_1_1/thema_id.htm
- Propp, V. (1991[1928]). *Μορφολογία του Παραμυθιού (η διαμάχη του Κ. Λεβί-Στρώς με τον Β.Γ. Προπ και άλλα κείμενα)*, μτφρ. Α. Παρίση. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Χριστοφίδου, Α. (1999). Νεολογισμοί και κειμενικό είδος: παράμετροι γλωσσικής μεταβολής. Στο Α. Μόξερ (επιμ.), *Ελληνική Γλωσσολογία. Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα: 546-554.
- Χριστοφίδου, Α. (2017). *Ανάλυση Λόγου και Κειμενικά Είδη*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις (e-class). ΕΚΠΑ / ΠΤΔΕ.
- Bakhtin, M.M. (1936/1986). *Speech Genres and Other Late Essays*. (Edited by C. Emerson and M. Holquist and translated by V.W. McGee). Austin: University of Texas Press.
- Barthes, R. (1968/1977). *Image, Music, Text* (trans. S. Heath). New York / Hill and Wang / London: Fontana.
- Bartlett, F.C. (1932). *Remembering. A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge: CUP.
- Bax, S. (2011). *Discourse and Genre: using language in context*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bhatia, V. (2002). Response(s) to Grabe. English for Specific Purposes. In A. Johns (ed.), *Genre in the Classroom. Multiple Perspectives*. Mahwah, New Jersey: Erlbaum: 279-284.
- Bhatia, V. (2004). *Worlds of Written Discourse*. London: Continuum.
- Biber, D. (1989). A typology of English texts. *Linguistics*, 27/1: 3-44.
- Biber, D. & J. Kurijan (2007). Towards a taxonomy of web registers and text types: a multi-dimensional analysis. In M. Hundt, N. Nesselhauf & C. Biewer (eds.), *Corpus Linguistics and the Web*: Amsterdam/New York: Rodopi: 109-131.
- de Beaugrande, R-A. & W.U. Dressler (1981). *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Niemeyer.
- Christofidou, A. & V. Afentoulidou & A. Karasimos & R. Vassiliadou (i.p.). From defining to semi-automated detecting (A+N) multi-word compounds. A plan to enrich a database of neologisms. In S. Markantonatou & A. Christofidou (eds.) *Greek MWES*. Athens: Academy of Athens.

- Dressler, W.U. (1972). *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen.
- Dressler, W.U. (1987). Word formation (WF) as part of natural Morphology. In W.U. Dressler (ed.), *Leitmotifs in Natural Morphology*. Amsterdam: John Benjamins: 99-126.
- Dressler, W.U. (2004). Textlinguistik mit und ohne Kontext. Diskurs versus Text. In O. Panagl & R. Wodak (eds.) *Text und Kontext*. Nürnberg: Königshausen & Neumann: 11-22.
- Dressler, W.U. (2006). *Compound Types*. In G. Libben & G. Jarema (eds.) *The Representation and Processing of Compound Words*. Oxford: OUP: 23-44.
- Enkvist, N.E. (1973). *Linguistic Stylistics*. The Hague: Mouton.
- Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge* (trans. A.M. Sheridan-Smith). New York: Harper and Row.
- Franke, W. (1984). Taxonomie der Dialogtypen. *Münstersches Logbuch zur Linguistik*, 8: 1-23.
- Freedman, A. & P. Medway (eds.) (1994α). *Learning and Teaching Genre*. Portsmouth, NH: Boynton/Cook.
- Freedman, A. & P. Medway (eds.) (1994β). *Genre and the New Rhetoric*. London: Taylor and Francis.
- Grabe, W. (2002). Narrative and expository macro-genres. In A. Johns (ed.), *Genre in the Classroom. Multiple perspectives*. Mahwah, New Jersey / London: Lawrence Erlbaum: 249-268.
- Gülich, E. (1986). Textsorten in der Kommunikationspraxis. In W. Kallmeyer (ed.), *Kommunikationstypologie. Jahrbuch des Instituts für Deutsche Sprache*, 15-46.
- Gülich, E. & W. Raible (eds.) (1972). *Textsorten. Differenzierungskriterien aus Linguistischer Sicht, Volume 1*. Frankfurt: Athenäum.
- Gutwinski, W. (1976). *Cohesion in Literary texts*. The Hague: Mouton.
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan (1989). *Language, Context and Text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: OUP.
- Halliday, M.A.K. (2000). Ανοιχτή επιστολή: η γραμματική στη σχολική εκπαίδευση (μτφρ. Χ. Λύκου). *Γλωσσικός Υπολογιστής*, 2.
<http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/default.htm>
- Heinemann, W. & D. Viehweger (1991). *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Niemeyer.
- Hymes, D. (1962). The ethnography of speaking. In Th. Gladwin & W.C. Sturtevant (eds.), *Anthropology and Human Behavior*: 13-53. Washington, DC: Anthropological Society of Washington.
- Isenberg, H. (1983). Grundfragen der Texttypologie. In F. Daneš & D. Viehweger (eds.), *Ebenen der Textstruktur*. Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR: 303-342.

- Isenberg, H. (1984). Texttypen als Interaktionstypen. *Zeitschrift für Germanistik*, 3: 261-270.
- Jespersen, O. (1921). Jacob Grimm. In O. Jespersen, *Language: Its Nature, Development and Origin*. London: Allen and Unwin.
- Kristeva, J. (1967). Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. *Critique*, 33 (239): 438-465. [Reprinted as Word, dialogue and novel. In L.S. Roudiez (ed.) (1980), *Desire in Language: a semiotic approach to literature and art*. New York: Columbia University Press].
- Labov, W. & J. Waletzky (1997). Narrative analysis: Oral versions of personal experience. *Journal of Narrative and Life History*, 7: 3-38.
- Malinowski B. (1923). The problem of meaning in primitive languages. In C.K. Ogden & I.A. Richards (eds.), *The Meaning of Meaning*. London: Routledge.
- Martin J. (1989). *Factual Writing: Exploring and Challenging Social Reality*. Oxford: OUP.
- Paltridge, B. (1997). *Genre Frames and Writing in Research Settings*. Amsterdam: Benjamins.
- Paltridge, B. (2006). *Discourse Analysis: An Introduction*. Edinburgh: A & C Black.
- Renkema, J. (1993). *Discourse Analysis*. Amsterdam: Benjamins
- Renkema, J. (2004). *Introduction to Discourse studies*. Amsterdam: Benjamins.
- Riffaterre, M. (1959) Criteria for Style Analysis, *Word*, 15/1: 154-174.
- Rosch, E. (1978). Principles of categorization. In E. Rosch & B. Loyd (eds), *Cognition and Categorization*. Hillsdale: Erlbaum: 1-49.
- Sandig, B. (1972). Zur Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten im Deutschen. In E. Gülich & W. Raible (eds.) (1972): 113-124.
- Schank, R.C. & R.P. Abelson (1977). *Scripts, Plans, Goals and Understanding: an inquiry into human knowledge structures*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Sperber, D. & D. Wilson (1986). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Swales, J. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research settings*. Cambridge: CUP.
- Swales, J. (2004). *Research Genres: Exploration and Applications*. Cambridge: CUP.
- van Dijk, T.A. & W. Kintsch (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York/London: Academic Press.
- vanDijk, T.A. (1997). What is Political Discourse Analysis? In J. Blommaert & Ch. Bulcaen (eds.), *Political Linguistics*, [*Belgian Journal of Linguistics* 11/1]: 11-52.
- vanDijk, T.A. (1972). *Some Aspects of Textgrammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*. The Hague: Mouton.
- Werlich, E. (1975). *Typologie der Texte*. Heidelberg: Quelle & Meyer.

ΓΙΟΥΛΗ (ΑΓΓΕΛΙΚΗ) ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ*

Έντεχνες και άτεχνες πίστεις στον *Ιππόλυτο* του Ευριπίδη – Η αποτυχία της πειθούς

Abstract

This essay explores the presence of rhetoric in the Euripides' «Hippolytus» in all its forms (agon, speeches, reasoning, commonplaces, tricks, etc.), as well as of other important factors related to the use of word (oath, court elements, letter, call of witnesses, curse). The significance of failed persuasion (despite the possession of rhetoric and persuasion means), which however is the factor that moves forward the action, is strongly underlined. The function of both speech and silence is highly connected with the gods' omnipotence and therefore with the heroes' tragic situation, since humankind seem to complete divine plans under the illusion that determines its destiny, an illusion that is stressed by the defeat of rhetoric.

Keywords

Rhetoric, persuasion, Hippolytus, Euripides.

Η τραγωδία «Ιππόλυτος», που διδάχθηκε το 428 π.Χ. και ανήκε σε τετραλογία που τιμήθηκε με το πρώτο βραβείο, μπορεί να ιδωθεί ως μια τραγωδία της αγωνίας για πειθώ σε ένα πλαίσιο όπου τα πάντα συμβαίνουν με τη δύναμη των λέξεων, αλλά και της σιωπής, καθώς, άλλωστε, η βάση της εκτύλιξης του μύθου είναι ένα μυστικό (ο άνομος έρωτας της Φαίδρας προς τον Ιππόλυτο). Υπ' αυτό το πρίσμα, αξίζει να διερευνηθεί κατά πόσον η ρητορική και γλωσσική διαμεσολάβηση καθορίζει τα γεγονότα.

Ο θεϊκός πρόλογος της Αφροδίτης απλώνει τα νήματα της πλοκής και καθορίζει τα μελλούμενα, προεξαγγέλλοντας τον θάνατο του ανέραστου Ιππόλυτου, που της αντιστέκεται, αφοσιωμένος στην Άρτεμη,

* Δ.φ., Σχολική Σύμβουλος Φιλολόγων / ychrono@otenet.gr.